

KUOPIO

Kuopion hyvinvointisuunnitelma 2021-2025

Sisällysluettelo

1. Johdanto	2
2. Suunnitelman laadinta.....	4
3. Suunnitelman toteuttaminen	5
3.1 Yhteydet Kuopion muihin strategisiin ohjelmiin	6
4. Hyvän arjen rutiinit.....	7
Tavoite 1: Arjen fyysinen aktiivisuus lisääntyy kaikissa ikäryhmissä.....	8
Tavoite 2: Ateriarytmi säännöllistyy ja ateriat monipuolistuvat kaikissa ikäryhmissä	9
Tavoite 3: Riittävän unen ja palautumisen määrä lisääntyy.....	11
5. Hyvän elämän kanssakulkijat.....	12
Tavoite 4: Vanhemmuus sekä perheen ja läheisten väliset ihmissuhteet vahvistuvat	13
Tavoite 5: Päihdemyönteisyys ja päihteiden käyttö vähenevät kaikissa ikäryhmissä.....	14
Tavoite 6: Yksinäisyyden kokeminen vähenee	15
6. Hyvän elämän innostajat.....	16
Tavoite 7: Eri ikäiset löytävät merkityksellistä tekemistä ja kokemista, muun muassa harrastuksista ja vapaaehtoistoiminnasta tulotasosta riippumatta.....	17
7. Hyvän elämän toimeentulo	18
Tavoite 8: Työttömyys, nuorisotyöttömyys, pitkäaikaistyöttömyys ja ulkomaalaisten työttömyys laskevat	19
Tavoite 9: Työkyky ja työssä jaksaminen (ml. opiskelu) vahvistuvat.....	19
8. Hyvän elämän asuinympäristö	20
Tavoite 11: Aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevien kohtaamispaikkojen saavutettavuus ja houkuttelevuus lisääntyy.....	21
Tavoite 12: Asukkaiden osallistuminen ja vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät	22
Tavoite 13: Arjen turvallisuus vahvistuu.....	22
9. Suunnitelman toteutumisen seuranta ja arviointi.....	24
9.1 Hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden toteutus ja seuranta osana oppilas- ja opiskelijahuoltoa	24
10. Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat	25
Liite 1: Asukkaiden ja sidosryhmien osallisuus hyvinvointisuunnitelman laatimiseen	26
Liite 2: Mittarit vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointiin.....	31
Liite 3. Suunnitelman laatimista ohjaavat keskeiset suositukset ja ohjelmat.....	35

1. Johdanto

Hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman avulla ohjataan ja kehitetään kuopio-laisten hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävää työtä. Niiden avulla varmistetaan toiminnan suunnitelmallisuus, tavoitteellisuus, pitkäjänteisyys ja yhteistyö eri toimijoiden välillä.

Kuopion hyvinvointisuunnitelman pohjalla on hyvinvointikertomuksen esiin nostamista hyvinvointivajeista johdetut tavoitteet. Suunnitelman laatimista ohjaa Kuopion strategia ja [Hyvinvoiva Kuopio 2030 -ohjelma](#) sekä Terveystieteiden lain (2010/1326). Hyvinvointikertomuksen ja suunnitelman laatimisesta on säädetty myös laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (2021/612). Kuopion vuosien 2021-2025 hyvinvointikertomukseen ja -suunnitelmaan on tuotu mukaan lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma, jota ohjaavat Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (2013/1287) ja Lastensuojelulaki (2007/417) sekä ehkäisevän päihdetyön suunnitelma, jota ohjaa Laki ehkäisevästä päihdetyöstä (2015/523). Lisäksi hyvinvointikertomus ja -suunnitelma pitävät sisällään arjen turvallisuuden edistämisen näkökulman hyödyntäen Sisäministeriön ohjeistusta turvallisuussuunnitelman laadintaan (Sisäministeriö 2019). Tuomalla näitä samansisältöisiä suunnitelmia yhteen, tavoitteena on sujuvoittaa ja selkeyttää työskentelyä. Hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman laadinnassa on huomioitu myös Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta (2011/338).

Kuopion kaupungin valtuusto on kokouksessaan 21.6.2021 hyväksynyt Kuopion kaupungin laajan hyvinvointikertomuksen. Kuopion laaja [hyvinvointikertomus](#) nostaa esiin kuopioalaisten hyvinvoinnin tilan pohjalta yhteensä 13 tavoitetta hyvän elämän elementtien tukemiseksi edistämään kuopioalaisten hyvinvointia ja terveyttä (kuva 1). **Näiden tavoitteiden kautta tuetaan kuopioalaisten terveyttä ja mielenterveyttä, edistetään normaalipainoisuutta ja vahvistetaan työkykyä sekä työllisyysastetta.**

Pidemmän aikavälin vaikuttavuustavoite	Hyvän elämän elementtien valmistaminen (vaikutustavoitteet vaikuttavuuden taustalla)
Kuopioalaisten mielenhyvinvointi ja terveys kohentuu (mielenterveys- ongelmien ja kansansairauksien esiintyvyys vähenee)	Hyvän arjen rutiinit - Arjen fyysinen aktiivisuus lisääntyy kaikissa ikäryhmissä - Ateriarytmi säännöllistyy ja ateriat monipuolistuvat kaikissa ikäryhmissä - Riittävän unen ja palautumisen määrä lisääntyy
Normaalipainon ylläpitäminen ja lisääntyminen lapsilla, nuorilla ja työikäisillä.	Hyvän elämän kanssakulkijat - Vanhemmuus sekä perheen ja läheisten väliset ihmissuhteet vahvistuvat - Päihdemyönteisyys ja päihteiden käyttö vähenevät kaikissa ikäryhmissä - Yksinäisyyden kokeminen vähenee
Työllisyysaste sekä työkyky vahvistuvat	Hyvän elämän innostajat Eri ikäiset löytävät merkityksellistä tekemistä ja kokemista, muun muassa harrastuksista ja vapaaehtoistoiminnasta tulotasosta riippumatta
(Huom! vaikuttavuus tavoitteisiin pyritään pidemmällä aikavälillä seuraavan 10 vuoden aikana)	Hyvän elämän toimeentulo - Työttömyys, nuorisotyöttömyys, pitkäaikaistyöttömyys ja ulkomaalaisten työttömyys laskevat - Työkyky sekä työssä jaksaminen vahvistuvat
	Hyvän elämän asuinympäristö - Kuopioalaisten tyytyväisyys asuinympäristöön säilyy korkeana - Aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevien kohtaamispaikkojen saavutettavuus ja houkuttelevuus lisääntyy - Asukkaiden osallistuminen sekä kokemus vaikutusmahdollisuuksista lisääntyy - Arjen turvallisuus vahvistuu

Kuva 1. Kuopion hyvinvoinnin edistämistyön tavoitteet vuosille 2021-2025.

Kuopion hyvinvointisuunnitelma pitää sisällään tavoitteiden toteutumisen tueksi linjatut toimenpiteet. Näissä **painopisteenä on suojaavien, hyvinvointia edistävien tekijöiden vahvistaminen** Hyvinvoiva Kuopio 2030 -ohjelman mukaisesti. Tavoitteena on siirtää kaupungin palvelujen painopiste ennaltaehkäisevimpiin ja kevyempiin palveluihin tukien alueen asukkaita arjessa ja arjen ympäristöissä. Vaikeavilla, oikea-aikaisilla ja oikein kohdentuvilla palveluilla voidaan ennaltaehkäistä ongelmien syntyä ja vähentää näin erityispalvelujen tarvetta. Erityispalveluita tarvitaan kuitenkin tukemaan hyvinvointia tilanteissa, joissa peruspalvelut eivät ole riittävät. Hyvinvointia tukevat arkiympäristöt ja jouhevät palvelupolut edellyttävät **yhteistyötä eri toimijoiden välillä**. Erityisen ajankohtaiseksi jouhevien palvelupolkujen säilyttäminen ja rakentaminen tulee sote-uudistuksen myötä, johon liittyy useita merkittäviä yhdyspintoja kunnan ja hyvinvointialueen välillä.

Kuopion hyvinvointisuunnitelman linjaamissa toimenpiteissä hyödynnetään **tutkimustietoa, valtakunnallisia ohjelmia ja suosituksia sekä tutkitusti vaikuttavia toimintamalleja**. Toimenpiteissä keskiössä ovat asukaslähtöisyys, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo. Monelta osin toimenpiteisiin on kirjattu osaamisen vahvistamista, sosiaalisen markkinoinnin hyödyntämistä sekä asiakaslähtöisten palvelujen kehittämistä hyödyntäen palvelumuotoilua. Näiden näkökulmien hyödyntäminen nousee keskiöön hyvinvoinnin edistämisen erilaisten palvelutarpeiden tunnistamisessa ja väestön hyvinvointierojen kaventamisessa. Hyvinvoinnin eriarvoistumista ehkäistään myös toimivan kaupunkirakenteen avulla.

Kuopion hyvinvointisuunnitelman tavoitteet ja toimenpiteet ovat linjassa valtakunnallisten suositusten ja ohjelmien kuten Terveystieteiden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämisen toimeenpanosuunnitelman (Valtioneuvoston julkaisuja 2021:27) ja Lapsistrategian (Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8) kanssa. Kuopion Hyvinvointisuunnitelman kappaleessa 11 on esitetty keskeisimmät Kuopion hyvinvoinnin edistämistyötä ja suunnitelman laatimista ohjaavat suositukset ja ohjelmat.

Hyvinvointisuunnitelmaan kirjatulla mittareilla seurataan tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista sekä toimenpiteiden vaikutuksia ja vaikuttavuutta. Vaikutuksia ja vaikuttavuutta kuvaavissa mittareissa on hyödynnetty Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen minimitietosisältöä ja Hyte-kannustin indikaattoreita. Sote-uudistuksen myötä otetaan käyttöön vuodesta 2023 lähtien myös kunnille kohdentuva hyte-kannustin, jonka suuruuteen vaikuttavat sekä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi tehdyt toimenpiteet että toiminnan vaikuttavuus (Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos – Hyte-kerroin – kannustin kunnille).

Suunnitelmassa on esitetty kunkin tavoitteen osalta myös toimijatahot. Hyvinvoiva Kuopio 2030 -ohjelman mukaisesti alueen asukkaiden **hyvinvoinnin edistäminen edellyttää laajan toimijajoukon työtä yhteisesti sovittujen tavoitteiden toteutumiseksi**. Suunnitelman laatimista on ohjannut näkökulma vaikuttavuuden ekosysteemistä. Tämän systeemisen näkökulman ohjaamana toimenpiteisiin ei ole näin ollen kirjattu vain yhtä toimijaa taikka vastuutahoa. Jotta hyvinvoinnin edistämisen toimenpiteillä saadaan aikaan vaikuttavuutta, tulee laajan toimijajoukon toimia saman suuntaisesti. Näin ollen kunkin toimenpiteen toteuttajina nähdään useita toimijoita. Myös toimenpiteiden kohteena on laaja joukko niin itse toimintojen toteuttajia, kuin kaikki alueen asukkaatkin. Toimenpiteiden kohdentamisessa huomioidaan erityisesti haavoittuvat ryhmät ja erityisryhmät sekä erityistä tukea tarvitsevat.

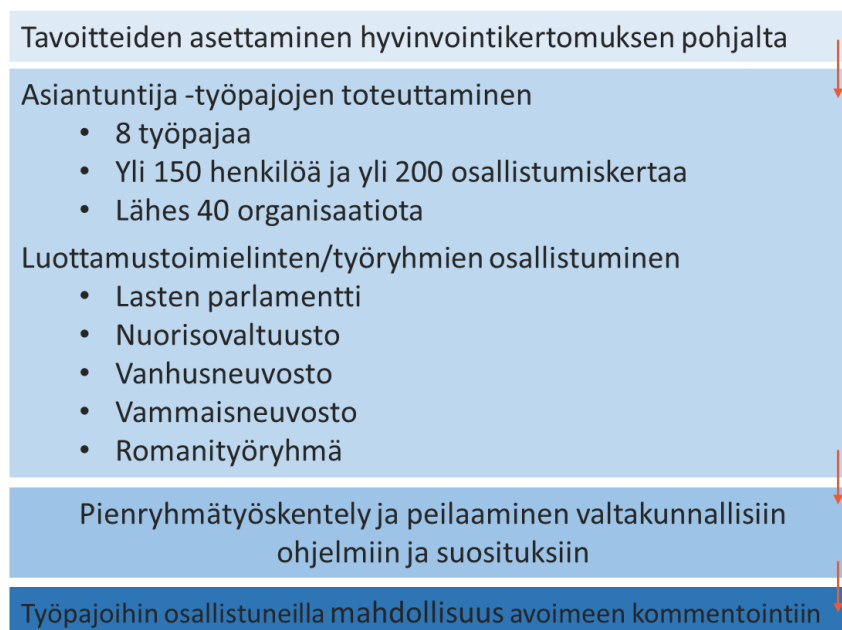
Hyvinvointisuunnitelma linjaa kaupungin palvelualakohtaisia käyttösuunnitelmia sekä muita suunnitelmia ja toimintamalleja. Näissä toimeenpanoa tukevista suunnitelmissa voidaan syventää ja tarkentaa väestöryhmittäisiä toimenpiteitä hyvinvointisuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden ja toimenpiteiden pohjalta. Hyvinvointisuunnitelma tarjoaa pohjaa muun muassa oppilas- ja opiskelijahuoltosuunnitelmiin ja perhekeskustoiminnan tueksi.

2. Suunnitelman laadinta

Hyvinvointisuunnitelman valmistelun prosessi on esitetty kuvassa 1. Suunnitelman valmisteluun on osallistunut laaja toimijoiden joukko. Päävastuullisina valmistelussa ovat olleet Kuopion kaupungin hyvinvointiryhmä ja toimeenpaneva hyvinvointiryhmä, joissa on laajasti edustettuna kaupungin eri palvelualueet.

Suunnitelman laatimiseen ovat osallistuneet myös Kuopion Lasten parlamentti, nuorisovaltuusto, vanhusneuvosto, romanityöryhmä ja vammaisneuvosto sekä avoimen verkkotyöskentelyn kautta laajemmin alueen asukkaita (LIITE 1). Asukkaita on osallistunut kertomuksen ja -suunnitelman laatimiseen myös kyselyjen muodossa. Tämän hyvinvointisuunnitelman sisältämien strategisen tason tavoitteiden ja toimenpiteiden tarkentuessa operatiivisen tason toiminnaksi asukkaiden osallisuus korostuu entisestään.

Suunnitelman laatimiseksi ja mahdollisimman laajan näkökulman saamiseksi on toteutettu työpajojen sarja (yhteensä kahdeksan työpajaa, LIITE 1) kevään ja kesän 2021 aikana. Työpajoihin on osallistunut Kuopion kaupungin henkilöstön lisäksi sidosryhmiä ja asiantuntijoita alueellisesti ja valtakunnallisesti. Yhteensä osallistujia työpajoihin oli yli 150 eri henkilöä ja yli 200 osallistumiskertaa lähes 40 eri organisaatiosta. Edustettuina ovat olleet muun muassa erilaiset järjestötoimijat, alueen oppilaitokset, Itä-Suomen yliopisto, ev.lut. seurakunta, alueen turvallisuustoimijat, TE-palvelut, Kela, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Valtion ravitsemusneuvottelukunta ja Taiteen edistämiskeskus Taike.

Kuva 1. Hyvinvointisuunnitelman valmistelun prosessi.

3. Suunnitelman toteuttaminen

Kuopion hyvinvointisuunnitelma sisältää yhteensä 13 tavoitetta ja niiden toteutumisen tueksi 27 toimenpidettä ja 100 tehtävää (Kuva 2).

Kuva 2. Hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet, toimenpiteet ja tehtävät.

Hyvinvointisuunnitelmaan kirjatut tavoitteet ja toimenpiteet huomioidaan vuosittaisissa talous- ja toimintasuunnitelmissa. Suunnitelman linjaamista toimenpiteistä voidaan palvelualueittain ja yksiköittäin valita vuosittaisia painopisteitä. Kuopiossa on käytössä Suunta -ohjelma vuosittaisten painopistealueiden toteutumisen seurantaan palvelualueittain ja yksiköittäin. Suunta -ohjelma toimii osaltaan tukena hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävien tavoitteiden toteutumisen seurannassa.

Useat suunnitelmaan kirjatusta toimenpiteistä eivät vaadi toteutuakseen ylimääräisiä resursseja, vaan kyse on enemmän toimintamallien muutoksesta, painopisteiden määrittämisestä, uusien kumppanuuksien luomisesta, osaamisen kehittämisestä ja johtamisen vahvistamisesta siten, että yhteisesti sovitut tavoitteet saavutetaan.

Osin suunnitelmaan kirjatulla toimenpiteillä on myös talousarviovaikutuksia, niiden vaatiessa toteutuakseen lisäresursseja. Pidemmällä aikavälillä hyvinvoinnin edistämisen toimenpiteet tuottavat kuitenkin kustannussäästöjä raskaampien ja siten kalliimpien palvelujen tarpeen vähentyessä.

3.1 Yhteydet Kuopion muihin strategisiin ohjelmiin

Kuopion hyvinvointisuunnitelmassa esitetyt tavoitteet ja toimenpiteet tukevat Hyvinvoiva Kuopio 2030 -ohjelman toteutuksen lisäksi myös muiden strategisten ohjelmien toimeenpanoa.

Kasvava Kuopio 2030 - ohjelmassa nostetaan esiin muun muassa työvoiman saatavuuteen ja osaamiseen liittyviä tavoitteita, jotka ovat keskeisiä alueen kasvun näkökulmasta. Hyvinvointisuunnitelma sisältää tavoitteita ja toimenpiteitä muun muassa työkyvyn tukemiseen liittyen. Näin hyvinvointisuunnitelman tavoitteet ja toimenpiteet tukevat myös Kasvava Kuopio 2030 -ohjelman tavoitteiden toteutusta muun muassa työllisyysasteen kasvun osalta. Alueen kestävästi toteutettu kasvu tukee myös asukkaiden hyvinvointia. Kestävä kasvu huomioi laajasti hyvinvoinnin osa-alueet lisäten erityisesti työllisyyttä ja työvoiman saatavuutta sekä turvaten toimeentuloa.

Useat hyvinvointisuunnitelmaan kirjatusta toimenpiteistä vahvistavat Resurssivii-
sas Kuopio 2030 -ohjelman tavoitteita. Resurssivii-
sas Kuopio -ohjelmalla turvataan luontomme hyvinvointia – luonnon hyvinvointi on suoraan yhteydessä ihmisen hyvinvointiin ja monesti myös toisinpäin. Muun muassa työmatkaliikkumisen ja -pyöräilyn lisääntyminen yksityisautoilun sijaan sekä suositusten mukaisen ruokavalion toteuttaminen edistävät yksilön terveyttä, ja samaan aikaan myös kestävä kehityksen ja Kuopion ilmasto-ohjelman tavoitteita.

Hyvinvointisuunnitelmaan kirjatuilla tavoitteilla ja toimenpiteillä on useita yhtymäkohtia myös Uudistuva Kuopio 2030 -ohjelman kanssa. Suunnitelman toimenpiteillä tuetaan henkilöstön hyvinvointia. Suunnitelman toimenpiteiden käyttöönotto edellyttää kuitenkin myös osaamisen kehittämistä, eri toimijoiden yhteistyötä sekä vahvaa esimiestätyötä, jotka ovat myös esillä Uudistuva Kuopio 2030 ohjelman tavoitteissa.

HYVÄN ARJEN RUTIINIT

4. Hyvän arjen rutiinit

Mitä tavoitellaan?

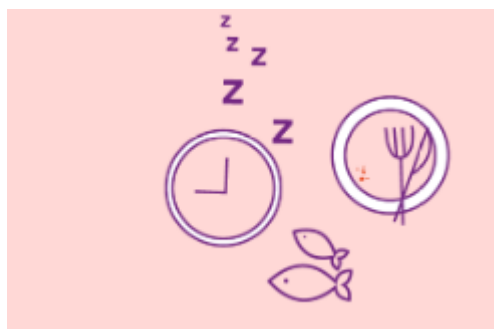
1. Arjen fyysinen aktiivisuus lisääntyy kaikissa ikäryhmissä
 - Yhä useampi kuopiolainen liikkuu terveytensä kannalta riittävästi
2. Ateriarytmi säännöllistyy ja ateriat monipuolistuvat kaikissa ikäryhmissä
 - Yhä useampi lapsi ja nuori nauttii aamupalan ja koululounaan säännöllisesti
 - Ruokavalion ravitsemuksellinen laatu edistää terveyttä ja hyvinvointia
 - Ikäihmisten ravitsemustila kohenee
3. Riittävän unen ja palautumisen määrä lisääntyy

Miten vaikutuksia arvioidaan?

Arvioinnin tietolähteinä: Kouluterveyskysely, MOVE -mittaus, FinLapset -tutkimus, FinSote - tutkimus ja RAI-arviointien yhteydessä tehty MNA -testaus. Vaikutuksia arvioivat mittarit on kuvattu tarkemmin liitteessä 2.

Ketkä toimenpiteitä toteuttavat:

• Kaupungin kaikki palvelualueet	• Oppilaitokset
• Hyvinvointialue	• Yritykset
• Järjestöt	• Kuopiolaiset

Tavoite 1: Arjen fyysinen aktiivisuus lisääntyy kaikissa ikäryhmissä

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutumisen arviointi
Lisätään liikuntamahdollisuuksien saavutettavuutta ja tietoisuutta arjen fyysisen aktiivisuuden merkityksestä	
1. Kehitetään monikanavaista, Liikkuva Kuopio –brändin mukaista viestintää (ml. Liikkuva Kuopio -sivustoa) ja sosiaalisen markkinoinnin keinoja motivoimaan liikunnallisesti aktiivisen elämäntavan omaksumiseen ja ylläpitoon. 2. Poistetaan liikkumisen esteitä muun muassa kehittämällä opasteita, lisäämällä tietoisuutta liikuntamahdollisuuksista ja helpottamalla liikkumaan lähtemisen kynnystä palvelumuotoilun keinoin. 3. Järjestetään arjen aktiivisuutta tukevia tilaisuuksia eri kohderyhmille (henkilöstö, sidosryhmät ja asukkaat) ja vahvistetaan poikkihallinnollisesti henkilöstön osaamista liikunnalliseen elämäntapaan kannustajina. 4. Tehdään liikkumisesta olemassa oleva tieto näkyväksi. Viestitään toteutettujen selvitysten tuloksista eri kohderyhmille (mm. Kouluterveyskysely osallistaen myös vanhemmat).	1. Sosiaalisen median seuraajat ja verkkosivujen kävijämäärä sekä liikkujien määrät. 2. Asukaspalautteet ja Liikkuva Kuopio sisällöt. 3. Toteutuneiden tilaisuuksien ja koulutusten määrä ja tavoitetut/koulutettujen määrä. 4. Viestinnän tavoittama henkilö-määrä.
Vahvistetaan yhteistyötä asukaslähtöisten ja tutkittuun tietoon pohjautuvien palvelukokonaisuuksien muodostamiseksi	
5. Laaditaan Liikkuva Kuopio -ohjelma, jossa konkretisoidaan eri toimijoiden roolit ja kuvataan toimintamallit arjen fyysisen aktiivisuuden edistämiseksi huomioiden erityisryhmät. 6. Tehostetaan verkostoyhteistyötä ja seurafoorumien säännöllistä, tavoitteellista toimintaa sekä luodaan uusia kumppanuuksia. Vahvistetaan yhteistyötä myös liikkumista tukevassa viestinnässä. 7. Vahvistetaan tietopohjaa päätöksenteon ja palvelujen kehittämisen tukena tutkimustietoa ja palvelumuotoilun keinoja hyödyntäen.	5. Ohjelman valmistuminen ja käyttöönotto. 6. Toteutuneen yhteistyön määrä ja TEAviisari.fi. 7. Käytössä olevat mittarit ja kuvaus tietopohjan hyödyntämisestä.
Tuetaan liikunnallisen elämäntavan omaksumista lapsuudesta ja nuoruudesta lähtien	
8. Tehostetaan Liikkuva varhaiskasvatus, Liikkuva koulu ja Liikkuva opiskelu -toimintamallien toteutusta. Säännöllisen toimintamalleihin kuuluvan nykytilan arvioinnin pohjalta koulu- ja kuntakohtainen kehittäminen (ml. istumisen vähentäminen, iltapäivätoiminnan aktivointi ja koulumatka liikkuminen). 9. Vahvistetaan Neuvokas perhe – toimintamallin toteuttamista varhaiskasvatuksessa sekä terveydenhuollossa. 10. Kehitetään avustus- ja maksupolitiikkaa mahdollistamaan monipuolinen ja monitasoinen (harraste, kilpa) harrastaminen. Tuetaan erityisesti vähän liikkuvia ja elämän käännekohtissa liikunnan harrastamisen jatkumista.	8. Toimintamallia aktiivisesti hyödyntävien koulujen osuus ja nykytilan arviointien toteutuminen (%/kouluista). Oppilasmäärällä painotettu keskiarvo kouluista, joissa on käytössä pitkätkä liikuntavälitunnit. 9. Toimintamallin käyttöaste ja koulutautuneen henkilöstön osuus. 10. Liikkuvien lasten ja nuorten määrä ikäryhmittäin.

- 11.** Kehitetään arjen fyysistä aktiivisuutta edistävää palvelutoimintaa ja omatoimisen liikkumisen mahdollisuuksia vastaamaan lasten ja nuorten tarvetta, huomioiden erityisryhmät ja tuetaan liikunnan harrastamisen aloittamista lajikokeiluun ja kannustimin (ml. Liikkis-ranneke ja liikuntapassi).

- 11.** Toteutunut toiminta. Liikkuvien lasten ja nuorten määrä ikäryhmittäin.

Kannustetaan työikäisiä arjen fyysiseen aktiivisuuteen ja tuetaan ikäihmisten toimintakykyä liikunnan keinoin

- 12.** Vahvistetaan työpäivän aikaiseen aktiivisuuteen kannustavaa työkuulttuuria (mm. kävelykokoukset), otetaan käyttöön toimintatapoja ja edistetään osaamista istumisen vähentämiseksi ja työn tuottavuuden parantamiseksi huomioiden myös etätyö. Jalkautetaan [Liikkuva Aikuinen](#) -ohjelmaa.
- 13.** Kannustetaan työmatka- ja vapaa-ajan liikkumiseen tiedollisen ohjauksen avulla, kannustimin (ml. tutustumispäivät), viestinnän keinoin sekä kehittämällä liikkumisyhteyksiä ja varmistamalla turvallista liikkumista.
- 14.** Kehitetään liikkumaan ohjauksen sekä liikuntaneuvonnan toteutusta ja saavutettavuutta eri toimijoiden kanssa yhteistyössä huomioiden myös erityisryhmät.
- 15.** Kehitetään arjen fyysistä aktiivisuutta edistävää palvelutoimintaa asukkaiden tarpeet ja esteettömyys huomioiden. Tuetaan ja kannustetaan vapaaehtoisuuteen perustuvaa liikuntatoimintaa.

- 12.** Kuvaus toteutuneista toimenpiteistä ja ohjelman jalkautumisesta.
- 13.** Toteutuneet toimenpiteet sekä työmatka- ja vapaa-ajanliikkumisen määrä.
- 14.** Toteutuneet toimenpiteet, tavoitettujen määrä ja TEAviisari.fi.
- 15.** Liikkujien määrä sekä vapaaehtois-toimijoiden ja ohjauksella tavoitettujen määrä.

Tavoite 2: Ateriarytmi säännöllistyy ja ateriat monipuolistuvat kaikissa ikäryhmissä

Toimenpiteet ja tehtävät

Edistetään hyvinvointia ja kestävä kehitystä tukevia ruokailutottumuksia laajasti eri toimijoiden yhteistyöllä tutkittuun tietoon pohjautuen

- 1.** Vahvistetaan rakenteita ja yhteistyötä (ml. oppilaitos-, järjestöyhteis- ja yritys, kunta- ja hyvinvointialueyhteistyö, tiedon jakaminen, viestintä, hyvien toimintamallien ja materiaalien käyttö) tukemaan hyvinvointia edistävien ruokailutottumusten toteutumista ja tarvittavan tuen saavutettavuutta.
- 2.** Vahvistetaan toimijoiden osaamista hyvinvointia tukevista ruokailutottumuksista ja niiden edistämisestä (ml. motivoiva haastattelu ja koulutuskokonaisuuksien luominen).
- 3.** Viestitään sosiaalista markkinointia hyödyntäen hyvinvointia ja kestävä kehitystä tukevista ruokailutottumuksista ja toteutettujen selvitysten tuloksista (mm. kouluterveyskysely osallistaen myös vanhemmat).
- 4.** Kehitetään tiedon keräämistä ja hyödyntämistä päätöksenteossa ja kehittämisessä (ml. painotiedot ja vaje-aravitsemuksen yleisyys).

Toteutuminen arviointi

- 1.** Kuvaus rakenteesta, toteutunut toiminta ja yhteistyö
- 2.** Toteutuneiden koulutusten ja koulutettujen määrä
- 3.** Viestinnän tavoittama henkilömäärä.
- 4.** Käytössä olevat mittarit ja kuvaus tietopohjan hyödyntämisestä.

Vahvistetaan hyvinvointia tukevia ruokailutottumuksia lapsuudesta ja nuoruudesta lähtien

5. Tehostetaan ruokakasvatuksen kirjaamista osaksi toimintasuunnitelmia, kuten varhaiskasvatus- ja opetussuunnitelmat, sekä lukuvuosisuunnitelmat.
6. Otetaan käyttöön ruokakasvatuksen toimintamalleja, esim. [Sapere](#), [Maistuva Koulu](#) ja [RuokaTutka](#) sekä edistetään varhaiskasvatus- ja kouluaikaista [ruokailua](#). Huomiona:
 - a. Ruokailuympäristö tukee täysipainoisen lounaan nauttimista. Huomiona mm. edullisiin valintoihin tuuppaaminen, viihtyisä ympäristö, malliateriat, ja salaattit tarjolla komponentteina.
 - b. Lapset ja nuoret osallistuvat ruokakasvatukseen sekä ruokailun suunnitteluun ja toteutukseen. Toimintamalleina esim. makuraadit ja tutustuminen koulukeittiöön.
 - c. Kasvatus- ja opetushenkilöstä ruokailee yhdessä lasten ja nuorten kanssa.
 - d. Vanhempien ja huoltajien kanssa tehdään yhteistyötä, esim. ruokailuun tutustuminen.
 - e. Tarjottavat ateriat ovat ravitsemuksellisesti riittävät ja suosituksen mukaiset. Selvitetään Kouluhedelmätuen hyödyntämistä osana kouluaikaista ruokailua (lounas ja välipala).
7. Tuetaan perheitä vaikuttavien toimintamallien avulla ([Neuvokas perhe](#)) ja tarjoamalla tarvittavaa tukea (esim. pienet syömispulmaiset lapset - hoitopolku ja painopolku) huomioiden erityisryhmät.
8. Varmistetaan, että lasten ja nuorten ympäristöt, ml. harrastukset tukevat hyvinvointia edistäviä ruokailutottumuksia ja ovat ravitsemussuosituksen mukaisia. Tukena mm. [Makuaakkoset](#)- ja [Kouluruoka-diplomi](#) -toimintamallit, mallioppiminen, asenteet, tarjonta ja palvelumuotoilu.
5. Huomioidut suunnitelmat, kuten osuus kouluista, joissa osana suunnitelmia
6. Osuus yksiköistä, joissa hyödynnetään toimintamalleja, Nykytila.fi arviointi ja TEAviisari.fi
7. Toimintamallien käyttö ja koulutetun henkilöstön määrä/osuus
8. TEAviisari, nykytila.fi, Kouluaikaisten ruokailun ravitsemuksellinen laatu ja kouluruokasuositusten noudattaminen (oppilasmäärällä painotettu keskiarvo kouluista)

Kannustetaan työikäisiä ja ikäihmisiä kohti suositusten mukaisia ruokailutottumuksia ja tuetaan ikääntyneiden hyvää ravitsemustilaa

9. Kehitetään ja otetaan käyttöön vaikuttavia elintapaohjauksen toimintamalleja (kuten [Verkkopuntari](#)) ja toimivia materiaaleja ([Ravitsemuksella hyvinvointia](#)). Hyödynnetään myös virtuaalisia palveluja ja yhdistetään palveluja uudella tavalla huomioiden erityisryhmät ja mm. ravitsemus osana liikuntaneuvontaa ja maahanmuuttajien kotoutusta.
10. Edistetään hyvinvointia tukevaa työaikaista ruokailua, esim. Sydänmerkki -lounaiden avulla.
11. Tehostetaan ravitsemusneuvonnan toteutumista osana palveluja, kuten työttömien terveystarkastukset.
12. Vahvistetaan ikäihmiselle kohdennettua ruokailuympäristöä tukemaan täysipainoisen lounaan nauttimista (ml. edullisiin valintoihin tuuppaaminen, yhteisöruokailut ja ylijäämä ruoan hyödyntäminen)
13. Huomioidaan aiempaa vahvemmin ravitsemus osana ikääntyneiden palveluja (ml. neuvontapalvelut, kotikäynnit ja omaishoito).
9. Toimintamallien toteuttaminen ja niiden tavoittama henkilömäärä sekä asiakaspalautteet.
10. Toteutuneet toimenpiteet, Sydänmerkki -lounaita tarjoavien ravintoloiden määrä.
11. Toteutuneet toimenpiteet, kuten työttömien terveystarkastukset.
12. Toteutuneet toimenpiteet.
13. Toteutuneet toimenpiteet, MNA-kirjaukset.

Tavoite 3: Riittävän unen ja palautumisen määrä lisääntyy

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Edistetään riittävää unta ja palautumista eri toimijoiden yhteistyöllä tutkittuun tietoon pohjautuen	
1. Vahvistetaan viestintää ja eri toimijoiden välistä yhteistyötä teeman esille nostamiseksi ja huomioimiseksi vahvemmin osana toimintaa ja työkulttuuria.	1. Viestinnän tavoittama henkilömäärä.
2. Vahvistetaan uneen ja palautumiseen liittyvää mittaamista ja tiedon hyödyntämistä johtamisen ja kehittämisen pohjana.	2. Käytössä olevat mittarit ja kuvaus tietopohjan hyödyntämisestä.
3. Järjestetään unta ja palautumista käsitteleviä tilaisuuksia eri kohderyhmille (henkilöstö, sidosryhmät ja asukkaat).	3. Toteutuneet tilaisuudet ja tavoitettujen määrä.
4. Nostetaan teemaa esille osana lasten ja nuoren parissa tapahtuvaa toimintaa (esim. koulujen ja oppilaiden viestintä, projektit, MOK- viikot ja ammatillisen oppilaitoksen Ammattiosajaan työkyky -passi).	4. Toteutuneet toimenpiteet ja tavoitettujen määrä.

HYVÄN ELÄMÄN KANSSAKULKIJAT

5. Hyvän elämän kanssakulkijat

Mitä tavoitellaan?

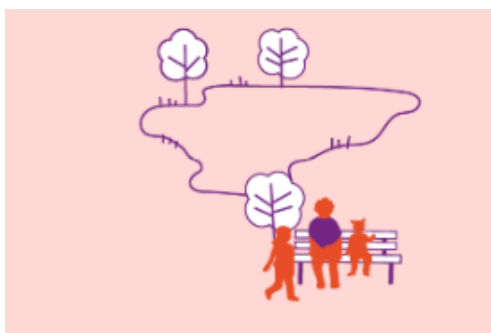
4. Vanhemmuus sekä perheen ja läheisten väliset ihmissuhteet vahvistuvat
 - Tyytyväisyys itseän vanhempina ja läheisiin ihmissuhteisiin säilyy korkeana
 - Vanhemmat saavat tukea vanhemmuuteen ennakoiden
 - Tukea on tarpeen mukaan tarjolla riittävästi ja oikein kohdentuen
5. Päihdemyönteisyys ja päihteiden käyttö vähenevät kaikissa ikäryhmissä
 - Nuorten päihdemyönteisyys ja päihteiden käyttö sekä huumekekoilut vähenevät
 - Työikäisten ja ikäihmisten alkoholin kulutus laskee
6. Yksinäisyyden kokeminen vähenee

Miten vaikutuksia arvioidaan?

Arvioinnin tietolähteinä: Kouluterveyskysely, FinLapset ja FinSote -tutkimukset sekä Avohilmo -tilastot. Vaikutuksia arvioivat mittarit on kuvattu tarkemmin liitteessä 2.

Ketkä toimenpiteitä toteuttavat:

• Kaupungin kaikki palvelualueet	• Poliisi
• Hyvinvointialue	• Aluehallintovirasto
• Järjestöt	• Veikkaus
• Perhekeskusverkosto	• Yritykset
• Oppilaitokset	• Kuopiolaiset
• Seurakunnat	

Tavoite 4: Vanhemmuus sekä perheen ja läheisten väliset ihmissuhteet vahvistuvat

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Tehostetaan viestintää tarjottavan tuen esille tuomiseksi ja puheeksi ottamisen kynnyksen madaltamiseksi 1. Kehitetään viestintää perheille suunnatuista tuesta ja palveluista (ml. eri toimijoiden tarjoama tuki ja vapaa-ajan palvelut). 2. Luodaan osaksi palveluita toimintakulttuuria, jossa mahdollistetaan puheeksiottaminen matalalla kynnyksellä hyödyntäen mm. viestinnälliset keinot ja huoltajien mahdollisuus ottaa asioita puheeksi ilman lapsen/nuoren läsnäoloa. 3. Edistetään henkilöstön kohtaamiseen sekä vanhemmuuden ja parisuhteen tukeen liittyvää osaamista ja vaikuttavien puheeksi ottamisen menetelmien käyttöä, kuten neuropsykiatristen haasteiden huomioiminen, Mielenterveyden ensiapu ja Lapset puheeksi.	1. Sosiaalisen median seuraajat ja verkkosivujen kävijämäärä. 2. Toteutunut toiminta, asiakas- ja palautekyselyt, Finlapset – tutkimus. 3. Toteutunut toiminta henkilöstön osaamisen kehittämiseksi ja koulutetun henkilöstön osuus.
Tehostetaan vanhemmuuden ja parisuhteen tukea osana peruspalveluita ja luodaan sujuvia palvelupolkuja 4. Vahvistetaan vanhemmuustaitoja tarjoamalla eri ikäiset lapset ja perhetilanteet huomioivia palveluja (monialaiset perhevalmennukset ja vanhemmuudentuen ryhmät, kuten Vahvuutta vanhemmuuteen, monialaiset vanhempainillat ja teemakohtaiset tilaisuudet, yksilötyöskentelyssä muun muassa Vavu-menetelmä ja Voimaperheet). 5. Varmistetaan perheille varhaista tukea hyödyntämällä ja juurruttamalla Yhteinen -aika toimintamallia. 6. Kehitetään palvelupolkuja ja uusia toimintamalleja eri toimijoiden kanssa yhteistyönä valtakunnallisen perhekeskusmallin mukaisesti huomioiden saattava työote ja erityiset tuentarpeet (esim. sovinnollinen ero, eron ensiapupiste ja nepsy-osaaminen ja toimintamallit). 7. Vahvistetaan perheille tarjottavaa varhaista tukea, kuten tukiperhe ja tukihenkilötoimintaa (koulutetut tukiperheet ja tukihenkilöt) ja systeemisen lastensuojelun toimintamallin toteutusta.	4. Toteutuneen toiminnan ja tavoitettujen määrä sekä asiakas- ja palautekyselyt. 5. Yhteinen aika -tapaamisten toteutumisen määrä. 6. Palvelujen käyttöönotto ja käyttöaste. 7. Varhaista tukea saavien perheiden määrä, lastensuojelun tilastot.

Tavoite 5: Päihdemyönteisyys ja päihteiden käyttö vähenevät kaikissa ikäryhmissä

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Arkiympäristöt tukevat kohtuukäyttöä ja päihteettömyyttä	
1. Toteutetaan päihde- ja pelikasvatusta systemaattisesti päiväkodista/varhaiskasvatuksesta lähtien osallistaen myös vanhemmat /huoltajat (ml. monialaiset vanhempainillat, yhteinen aika- konsepti ja varhaiskasvatussuunnitelmat). 2. Vahvistetaan PAKKA-toimintamallin toteutusta. 3. Tehostetaan eri toimijoiden (kuten järjestöjen ja yritysten) kanssa tehtävää yhteistyötä (viestintä, harrastustoiminnan päihteettömyyssopimukset, valmentajien koulutus ja vanhempien tiedotus). 4. Toteutetaan jalkautuvaa työtä yhdessä eri toimijoiden kanssa huomioiden päihteiden käytön riskit (juhlapyhät, kokoontumispaikat). 5. Tehostetaan viestintää ja kokemusasiantuntijuutta hyödyntäen esim. sosiaalista markkinointia ja palvelumuotoilua päihteettömyyttä/kohtuukäyttöä tukevan kulttuurin rakentamiseksi kaikissa ikäryhmissä. 6. Edistetään päihteettömien tilaisuuksien toteutumista. Varmistetaan kunnan toiminnan ja tilaisuuksien päihteettömyys. Kunta huomioi järjestöavustuksista ja tilojen käytöstä päättäessään päihteettömyyden.	1. Tilaisuuksien toteutumisen ja tavoitettujen määrä. 2. Toteutuneet kampanjat, Tarjontatyöryhmän toiminta, ostokokeet ja päihdeasennekysely. 3. Järjestöyhteistyö ja avustukset 4. Tilaisuuksien toteutumisen ja tavoitettujen määrä. 5. Toteutunut viestintä ja tavoitettujen määrä. 6. Kaupungin tukemien päihteettömien tapahtumien ja tuen määrä. Järjestöjen ja tapahtumien avustukset ja yhteistyösopimukset.
Vahvistetaan puheeksi ottamista, varhaista tunnistamista ja tukea	
7. Vahvistetaan henkilöstön osaamista puheeksi ottamiseen ja varhaiseen tunnistamiseen ja tukeen sekä asiakkaiden kohtaamiseen (mm. Motivoiva haastattelu, Varhaiskasvatuksen koulutuskokous, Mielen ensiapu -koulutukset, Lapset puheeksi). 8. Systematisoidaan päihteiden käytön ja haitallisen pelaamisen puheeksiottaminen (kuten Audit C, ikääntyneiden (+65 v.) päihdemittari, raskaana olevien päihteiden käyttö, haitallisen riskipelaamisen BBGS lyhyttesti) ja mini-intervention käyttö. 9. Otetaan käyttöön vaikuttavia tukimuotoja (mini-interventio, 28 päivää ilman) ja tarjotaan varhaista tukea, luoden sujuvia palveluja eri toimijoiden kanssa.	7. Toteutuneiden koulutusten määrä ja osallistuneet sekä toimintamallien käyttöönotto. 8. Toteutuneiden puheeksiottamisten ja mini-interventioiden määrä. 9. Tukimuotojen käyttö ja käyttöaste.

Tavoite 6: Yksinäisyyden kokeminen vähenee

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen ja vaikutusten arviointi
Vuorovaikutteisten kohtaamisten vahvistaminen ja tiedon lisääminen kohtaamisen merkityksellisyydestä	
1. Nostetaan yksinäisyys (ml. yhteisön ulkopuolelle jättäminen, ostrakismi) ja sen ehkäisy esiin markkinoinnissa ja viestinnässä, tilaisuuksissa ja osana opetusta ja ohjausta huomioiden erityisesti haavoittuvassa asemassa olevat.	1. Toteutunut toiminta sekä tilaisuuksien ja tavoitettujen määrä.
2. Tuetaan ryhmäytymistä jatkuvana prosessina ja tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamista sekä edistetään tähän liittyvää osaamista (mm. vavu-menetelmä, ryhmäytyminen varhaiskasvatuksesta 2. asteelle, draamakasvatus tunne- ja vuorovaikutustaitojen vahvistajana).	2. Toteutunut toiminta sekä tavoitettujen ja koulutettujen määrä.
3. Edistetään palvelujen tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta (ml. tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelman päivittäminen ja henkilöstön osaamisen kehittäminen).	3. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelman valmistuminen, asiakaspalautteet.
Luodaan mahdollisuuksia kohtaamisille ja kehitetään toimintaa ehkäisemään yksinäisyyden kokemista	
4. Kehitetään toimintaa mahdollistamaan kohtaamisia fyysisesti ja digitaalisesti (ml. asukastoiminnan kehittäminen, kirjastot kohtaamispaikkoina ja perheille suunnattu toiminta).	4. Kuvaus toteutuneesta toiminnasta ja tavoitettujen määrä.
5. Vahvistetaan ja kehitetään vapaaehtoistoimintaa (mm. toimivien mallien vahvistaminen, kuten ystäväpalvelu ja uusien toimintamallien kokeilu, kuten kota -kummi toiminta).	5. Kuvaus vapaaehtoistehtävistä ja niiden määrä.
6. Tarjotaan tukea yksinäisyyttä kokeville yhteistyössä eri toimijoiden, kuten järjestöjen kanssa (ml. Helsinki-missio yksinäisyystyö -toimintamallin käynnistäminen Kuopiossa, Ystäväpiiri ja Tsemppari -toimintamallit).	6. Toteutunut toiminta.

6. Hyvän elämän innostajat

Mitä tavoitellaan?

7. Eri ikäiset löytävät merkityksellistä tekemistä ja kokemista, muun muassa harrastuksista, kaupunkiympäristöstä ja vapaaehtoistoiminnasta tulotasosta riippumatta
- Jokaisella lapsella ja nuorella on harrastus
 - Alueen asukkaat löytävät mielekästä tekemistä ja kokemista
 - Vapaaehtoistoiminta lisääntyy ja jäsenyy

Miten vaikutuksia arvioidaan?

Arvioinnin tietolähteinä: Kouluterveyskysely, FinLapset -tutkimus ja FinSote -tutkimus. Vaikutuksia arvioivat mittarit on kuvattu tarkemmin liitteessä 2.

Ketkä toimenpiteitä toteuttavat:

- Kaupungin kaikki palvelualueet
- Hyvinvointialue
- Järjestöt
- Seurakunnat
- Oppilaitokset
- Yritykset
- Kuopiolaiset

Tavoite 7: Eri ikäiset löytävät merkityksellistä tekemistä ja kokemista, muun muassa harrastuksista ja vapaaehtoistoiminnasta tulotasosta riippumatta

Toimenpiteet	Toteutuksen arviointi
Vahvistetaan tiedon saavutettavuutta ja eri toimijoiden yhteistyötä asukaskeskeisten palvelukokonaisuuksien muodostamiseksi	
1. Kehitetään monikanavaista viestintää hyödyntäen sosiaalisen markkinoinnin keinoja, yhteistyötä ja kehittämiskuntalaisuutta edistämään tietoisuutta Kuopion alueen mahdollisuuksista. Kanavina mm. Liikkuva Kuopio, Kulttuuri Kuopio ja Kuopion seinä. 2. Laaditaan Kulttuuri Kuopio -ohjelma, jossa konkretisoidaan eri toimijoiden roolit ja kuvataan toiminta mielekkään tekemisen ja kokemuksen edistämiseksi huomioiden myös erityisryhmät. 3. Kehitetään järjestöfoorumin säännöllistä toimintaa ja lisätään yhteistyötä myös mm. yritysten kanssa. 4. Kehitetään merkitykselliseen tekemiseen ja kokemiseen liittyvää tiedon keräämistä sekä hyödyntämistä päätöksenteossa ja kehittämisessä. 5. Vahvistetaan vapaaehtoistoimintaa ja kehitetään toimintatapoja vapaaehtoisuuteen kannustaviksi (tiedonsaanti vapaaehtoistyö.fi palvelun kautta, vapaaehtoisten kouluttaminen ja tuki).	1. Sosiaalisen median seuraajat ja verkkosivujen kävijämäärät. Palvelujen kävijämäärät. 2. Ohjelman valmistuminen. 3. Yhteistyön toteutuminen ja määrä. 4. Käytössä olevat mittarit ja kuvaus tietopohjan hyödyntämisestä. 5. Tarjolla olevat vapaaehtoistehtävät ja vapaaehtoisten määrä.
Mahdollistetaan jokaiselle lapselle ja nuorelle harrastus	
6. Vahvistetaan harrastamisen Suomen mallin toteutusta ja harrastamista lähipalveluna mahdollistamaan kaikille lapsille ja nuorille harrastus. 7. Kehitetään ja toteutetaan palvelutoimintaa vastaamaan lasten ja nuorten tarvetta ja tuetaan harrastamisen aloittamista mm. kokeilupäivien avulla ja kannustimin, kuten Kaiku-kortti, Liikkis-ranneke ja vähävaraisten perheiden harrastamisen tukeminen, esim. Unelmista totta -toimintamallilla. 8. Madalletaan osallistumisen kynnystä lähipalveluin ja vertaistukea hyödyntämällä. Rohkaistaan erityisesti nuoria omaehtoiseen toimintaan ja järjestämään toimintaa muille nuorille.	6. Mallissa mukana olevien koulujen ja harrastavien lasten määrä. 7. Lasten ja nuorten osallistumisen ja harrastamisen määrä, tuettujen perheiden määrä, asiakaspalaute. 8. Toteutuneen toiminnan määrä.
Tuetaan työikäisiä ja ikäihmisiä löytämään mielekästä tekemistä ja kokemista	
9. Kehitetään ja toteutetaan asukaslähtöisiä tilaisuuksia, palveluja/palvelukokonaisuuksia ml. digitaaliset palvelut ja palvelujen uudenlaiset yhdistelmät, kuten liikunta ja kulttuuri). Edistettään harrastusten saavutettavuutta mahdollistaen niitä lähipalveluina ja hyödyntäen kehittämisessä palvelumuotoilua sekä uusia verkostoja. 10. Selvitetään toteutustapoja ja rahoitusmuotoja järjestäytymättömän toiminnan tukemiseen/mahdollistamiseen (esim. tapahtumat, autopajat, yhteinen ruokailu, osallistava budjetointi). 11. Sujuvoitetaan olemassa olevien tilojen ja paikkojen hyödyntämistä muun muassa tukemaan tapahtumien järjestämistä, ml. yksityishenkilöiden tilavaraukset. 12. Kehitetään asukastoimintaa yhteistyössä järjestöjen sekä muiden toimijoiden kanssa ja tuodaan toimintaa olemassa olevien toimintojen yhteyteen.	9. Toteutunut toiminta ja saavutettujen määrä, järjestöavustukset, asiakaspalaute. 10. Toteutunut toiminta. 11. Tilojen käyttöaktiivisuus. 12. Asukastoiminnan kehittäminen ja kohtaamiset.

HYVÄN ELÄMÄN TOIMEENTULO

7. Hyvän elämän toimeentulo

Mitä tavoitellaan?

8. Työttömyys, nuorisotyöttömyys, pitkäaikaistyöttömyys ja ulkomaalaisten työttömyys laskevat
9. Työkyky ja työssä jaksaminen (ml. opiskelu) vahvistuvat
 - Koulutuspolut tehostuvat
 - Työssä jaksaminen ja jatkaminen vahvistuu

Miten vaikutuksia arvioidaan?

Arvioinnin mittareina mm.: työttömyys, nuorisotyöttömyys, pitkäaikaistyöttömyys ja ulkomaalaisten työttömyysaste, ulkomaalaisista opiskelijoista Kuopioon työllistyvien osuus, peruskoulun päättäneiden oppilaiden sijoittuminen koulutukseen, vastavalmistuneiden työllistyminen ja sijoittuminen jatko-opintoihin. Vaikutusten arvioinnin mittarit on kuvattu tarkemmin liitteessä 2.

Ketkä toimenpiteitä toteuttavat:

- Kaupungin kaikki palvelualueet
- Hyvinvointialue
- Järjestöt
- Oppilaitokset
- Yritykset
- TE-palvelut
- Kela
- Kuopiolaiset

Tavoite 8: Työttömyys, nuorisotyöttömyys, pitkäaikaistyöttömyys ja ulkomaalaisten työttömyys laskevat

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Kehitetään työllisyyden palveluekosysteemia 1. Toteutetaan kuntakokeilua. 2. Valmistaudutaan palvelurakennemuutokseen, jossa työllisyys- ja yrityspalvelujen siirtyvät pysyvästi kuntien vastuulle vuodesta 2024 lähtien. 3. Valmistaudutaan kotoutumisen palvelujen siirtymiseen kunnille.	1. Kuntakokeilun toteuttaminen. 2.-3. Toimintasuunnitelmien valmistuminen.
Kehitetään työllisyyspalvelujen ja palveluprosessien toimivuutta, kohdentumista ja vaikuttavuutta asiakaslähtöisesti 4. Tunnistetaan ja ratkaistaan nykyistä paremmin asiakkaiden yksilölliset palvelutarpeet, työllisyyden esteet ja osaamisen kehittämistarpeet. 5. Vahvistetaan kotoutumista ja sen työllisyysvaikutuksia. 6. Osaamispalveluiden, oppilaitosyhteistyön vahvistaminen (ml. nuorisotyön jalkautuminen kouluihin ja kielentaidon oppiminen työpaikalla). 7. Kehitetään yhteistyömalli työpaikkojen ja osaajien kohtaannon parantamiseksi (mm. osatyökykyisten työllistäminen). 8. Kehitetään palveluja yhteistyössä eri toimijoiden ja asiakkaiden kanssa.	4.-7. Kyselyt asiakkaille ja yhteistyökumppaneille (palvelujen vaikuttavuus, saavutettavuus ja tunnettuus). 8. Toteutuneet kehittämistilaisuudet ja osallistuneiden määrä.

Tavoite 9: Työkyky ja työssä jaksaminen (ml. opiskelu) vahvistuvat

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Vahvistetaan koulussa ja opinnoissa jaksamista ja oppimisen tukea 1. Luodaan ja otetaan käyttöön toimintamalleja tukemaan opinnoissa jaksamista (mm. vahvistetaan ammatillisissa oppilaitoksissa käytössä olevan työkykypassin käyttöä ja tarjotaan tukea stressinhallintaan). 2. Tehostetaan oppimisvaikeuksien tunnistamista ja tuen järjestämistä. Kehitetään erityisesti neuropsykiatristen haasteiden tunnistamista, tukea ja ohjausta (mm. Strategiamenetelmä). 3. Varmistetaan riittävät psykologi-, (oppimisvaikeuksien tutkimus ja diagnosointi), kuraattori- ja erityisopetuksen resurssit.	1. Käytössä olevat toimintamallit, tuen tuenpiirissä olevien määrä ja poissaolot. 2. Tuen tarpeen tunnistaminen ja tuen määrä. 3. Psykologien, kuraattoreiden ja erityisopetuksen henkilötyövuodet/oppilas- ja opiskelijamäärät.
Tuetaan työkykyä 4. Kehitetään ja toteutetaan työttömien työkyvyn tuen toimintamallia yhteistyössä hyvinvointialueen kanssa (ml. työttömien terveystarkastukset ja niistä jatkumo /tarvittaessa valmennus, elintapaohjauksen kehittäminen). 5. Vahvistetaan mielenterveysosaamiseen liittyvää johtamista ja esimiestyötä sekä hyvää mielenterveyttä tukevaa työkuilttuuria	4. Toimintamalli on rakennettu, vastuista ja asiakasmääristä sovittu. 5. Toteutettava toiminta.

HYVÄN ELÄMÄN ASUINYMPÄRISTÖ

8. Hyvän elämän asuinympäristö

Mitä tavoitellaan?

10. Kuopiolaisten tyytyväisyys asuinympäristöön säilyy korkeana
11. Aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevien kohtaamispaikkojen saavutettavuus ja houkuttelevuus lisääntyy
12. Asukkaiden osallistuminen ja vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät
13. Arjen turvallisuus vahvistuu
 - Kevyen liikenteen turvallisuus kohenee
 - Väkivaltakäyttäytyminen (ml. kiusaaminen ja seksuaalinen häirintä) vähenee
 - Ikääntyneiden kaatumisen vähenevät

Miten vaikutuksia arvioidaan?

Arvioinnin tietolähteinä: Kävijätilastot, Kokemuksellinen hyvinvointikysely, Finsote -tutkimus, Kouluterveyskysely, AvoHilmo-tilastot sekä Poliisin, pelastuslaitoksen ja Liikenneturvan tilastot. Mittarit on kuvattu tarkemmin liitteessä 2.

Ketkä toimenpiteitä toteuttavat:

• Kaupungin kaikki palvelualueet• Hyvinvointialue• Järjestöt• Perhekeskusverkosto• Oppilaitokset• Yritykset	• Poliisi, Ankkuri-työryhmä• Pelastuslaitos• AVI• Liikenneturva• Seurakunta• Kuopiolaiset

Tavoite 10: Kuopiolaisten tyytyväisyys asuinympäristöön säilyy korkeana

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Turvataan asumisen ja asuinympäristön monipuolisuus	
1. Turvataan monipuolinen asuminen (ml. eri hallintamuodot ja talotyytit, kohtuuhintaiset asunnot, ikäihmisten ja erityisryhmien asuminen).	1. Asuntotuotannon määrä eri lajeittain, ikäihmisten palvelurakenne.
2. Vahvistetaan vanhojen lähiöiden kehittämistyötä, mm. Lähiöohjelman toteuttamisen, täydennysrakentamisen, palveluverkostotyön, osallistamisen ja segregaatoin ehkäisyn keinoin.	2. Ohjelman toteuttaminen, täydennysrakentamisen määrä.
3. Vähennetään sekä ennaltaehkäistään asunnottomuutta kohti MAL-sopimuksen tavoitteita (vaikeasti asutettavien asumisyksiköt ja palvelut).	3. Asunnottomien määrä.
4. Edistetään tiedolla johtamista ja kehittämistä (asukkaiden osallisuus, mm. StrateGis - menetelmä).	4. Osallistamisen määrä, menetelmien käyttö ja kehittäminen.
Luodaan hyvinvointia tukevia, viihtyisiä ja arjen fyysisen aktiivisuuteen kannustavia arkiympäristöjä	
5. Huomioidaan turvallisuus, saavutettavuus ja esteettömyys arjen ympäristöjen mm. leikkipaikkojen, puistojen, liikuntapalvelujen ja -reittien sekä luontokohteiden suunnittelussa.	5. Lipas-seuranta, hoitoluokitusten mukaisesti valmistuneiden uusien/parannettujen alueiden määrä.
6. Kehitetään rohkeasti viihtyisää ja liikkumiseen innostavaa kaupunkiympäristöä palvelumuotoilun keinoin huomioiden eri ikäisten ja eri väestöryhmien tarpeet. Liikkumisen lähiympäristöjen kehittämisessä huomioidaan välituntiliikkumisen, oppituntien, ilta- ja viikkipäivätoiminnan ja harrastuskäytön tarpeet sekä lasten, nuorten ja perheiden omatoimisen käytön edellytykset myös koulupäivien ulkopuolella.	6. %-osuus kunnostusta vaativista koulupihoista, kunnostettujen/rakennettujen kohteiden määrä.
7. Kannustetaan kestävästi liikkumisen ratkaisuja työ-, koululais- ja opiskelumatka liikkumiseen kehittämällä yhteyksiä ja varmistamalla turvallista liikkumista, ml. pysäkit, ympärivuotinen liikkumisen mahdollistaminen, kävelyn ja pyöräilyn kehittämisohjelman toimenpiteet.	7. Pyörävylien ja pysäkkien määrä, kävelyn ja pyöräilyn kulkutapaosuudet, joukkoliikenteen kulkutapaosuus.

Tavoite 11: Aktiivisuutta ja yhteisöllisyyttä tukevien kohtaamispaikkojen saavutettavuus ja houkuttelevuus lisääntyy

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Tuetaan vertaisuutta ja luodaan mahdollisuuksia kohtaamiseen	
1. Vahvistetaan viestintää, ohjausta ja neuvontaa luomaan vertaisuutta ja mahdollistamaan kohtaamisia.	1. Toteutunut toiminta ja tavoitettujen määrä.
2. Kehitetään yhteisöllisyyttä vahvistavaa matalan kynnyksen kohtaamispaikkatoimintaa (sisä- ja ulkotilat, fyysiset ja digitaaliset kohtaamiset) ja palveluja.	2. Kohtaamispaikkatoiminta ja kävijämäärät/tavoitettujen määrä.
3. Kehitetään tilojen saavutettavuutta asiakaslähtöisesti ja huomioidaan tilojen (sisä- ja ulkotilat) suunnittelussa, että tila mahdollistaa kohtaamisia ja avointa toimintaa (yksinäisyyden ehkäisyä ja yhteisöllisyyttä tukevien elementtien huomioiminen kaupunkisuunnittelussa).	3. Toteutettu toiminta, tilojen käyttöaste.

Tavoite 12: Asukkaiden osallistuminen ja vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Vahvistetaan osallistumista ja vaikuttamisen mahdollisuuksia kehittämällä toimintatapoja ja edistämällä saavutettavuutta	
1. Vahvistetaan asukkaiden osallistumista hyödyntäen kehittämiskuntalaisuutta (ml. kokemusasiantuntijat) ja osallistavia toimintatapoja kuten osallistavat vanhempainillat, kumppanuuspyödyt ja digitaaliset alustat ja selvitykset sekä osallistava budjetointi. 2. Edistetään kaikille avoimien osallisuus- ja vaikuttamismahdollisuuksien saavutettavuutta. Edistetään lasten ja nuorten osallisuutta hakeutumalla Unicefin lapsiystävällinen kunta toimintamalliin ja toteuttamalla toimintamallia nykytilan arvioinnin ohjaamana.	1. Osallistavien toimintatapojen ja osallistuvien määrä, TEAviisari, Kouluterveyskysely. 2. Osallistuvien määrä ja saavutettavuus. Toimintamalliin hakeutuminen ja toteutettavat toimenpiteet.

Tavoite 13: Arjen turvallisuus vahvistuu

Toimenpiteet ja tehtävät	Toteutuksen arviointi
Edistetään turvallista liikkumista (erityisesti kevytliikenne) ja ehkäistään kaatumisia	
1. Laaditaan liikenneturvallisuussuunnitelma, jossa tarkennetaan toimenpiteet ja roolit liikenneturvallisuuden edistämiseksi. 2. Toteutetaan liikennekasvatusta ja ajokäyttäytymiseen vaikuttamista huomioiden myös sähköisten liikumisvälineiden lisääntymisen (opetus, viestintä ja kampanjat). 3. Tehostetaan ikääntyneiden kaatumisten ehkäisyä viestinnän, toimivien mallien käyttöönoton (kaatumisseula ja kaatumisen ehkäisyn tarkistuslista) sekä IKINÄ -toimintamalli) ja ympäristön (sisä- ja ulkotilat) turvallisuuden/esteettömyyden keinoin. (huom! ikäihmisten kaatumisia ehkäistään myös mm. tukemalla toimintakykyä ja hyvää ravitsemusta). 4. Varmistetaan turvallinen liikkuminen katujen ja reittien sekä puistojen ja virkistysalueiden kunnossapidon (ml. riittävä valaistus ja kohdentaminen mm. alueilla, joissa liikkuu paljon ikäihmisiä) ja kehittämisen (ml. liikennejärjestelyt ja pyöräväylät) keinoin. 5. Turvalaitteiden käytön lisäämiseksi varmistetaan, että toimintaympäristöt tukevat käyttöä (esim. sisä- ja ulkotilojen siirtymissä penkit, joissa liukuesteet mahdollista kiinnittää/poistaa, kouluissa paikka pyöräilykypärien säilyttämiseen jne.)	1. Suunnitelman valmistumine 2. Toteutunut toiminta ja tavoitettujen määrä. 3. Toteutunut toiminta ja tavoitettujen määrä. 4. Toteutunut toiminta, tyytyväisyys ympäristön viihtyvyyteen ja kunnossapitoon, pyöriteiden ja jalkakäytävät kunnossapitoluokitus. 5. Toteutunut toiminta

Ehkäistään väkivallan, lähisuhdeväkivallan, seksuaalisen häirinnän ja kiusaamisen kokemista

6. Ehkäistään kiusaamista toimivien mallien, yhteistyön avulla ja viestinnän avulla. Otetaan käyttöön toimivia malleja yhteishengen luomiseen, kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumiseen, kuten KiVa Koulu, Yhteispeli, vertaissovitteluohjelmat Miniverso ja Verso sekä sovitteleva restoratiivinen yhteisö Resto - menetelmä, Ankkuri -yhteistyö sekä laaja alaisemmat Provaka, Prokoulu ja Hyvän Mielen koulu. 7. Tehostetaan seksuaalikasvatusta ja edistetään lasten ja nuorten turvataitoja tunnistamaan seksuaalista häirintää ja väkivaltaa sekä niihin liittyviä ilmiöitä. 8. Tehostetaan lähisuhdeväkivallan puheeksiottamista ja siihen puuttumista toimivien mallien avulla, kuten Lähisuhdeväkivallan kartoituslomake, HOTUS -hoitosuositus lasten kaltoinkohtelun tunnistamiseen, Ehkäise lähisuhde väkivaltaa – puheeksi ottamisen ja ohjaamisen polku, MARAK-toimintamalli. 9. Huolehditaan väkivaltaa/kiusaamista kokeneiden jälkihoidosta.	6. Toimintamallien, viestinnän ja yhteistyön toteutumisen määrä, TEAviisari, Kouluterveyskysely. 7. Toteutunut toiminta ja tavoitettujen lasten ja nuorten määrä. 8. Toteutunut toiminta ja tavoitettujen määrä. 9. Jälkihoidon toteutumisen määrä.
-

9. Suunnitelman toteutumisen seuranta ja arviointi

Hyvinvointisuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden ja toimenpiteiden toteutumista seurataan vuosittain osana hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman vuosiraportointia. Toteutumisesta raportoidaan kaupunginhallitukselle ja valtuustolle. Lisäksi raportointia toteutetaan lautakuntiin ja palvelualueiden johtoryhmiin. Seurannan ja arvioinnin toteuttamisesta vastaavat Kuopion hyvinvointiryhmä ja toimeenpaneva hyvinvointiryhmä hyvinvointikoordinaattorin johdolla. Tarvittaessa hyvinvointisuunnitelman toimenpiteitä päivitetään vuosiraportoinnin yhteydessä.

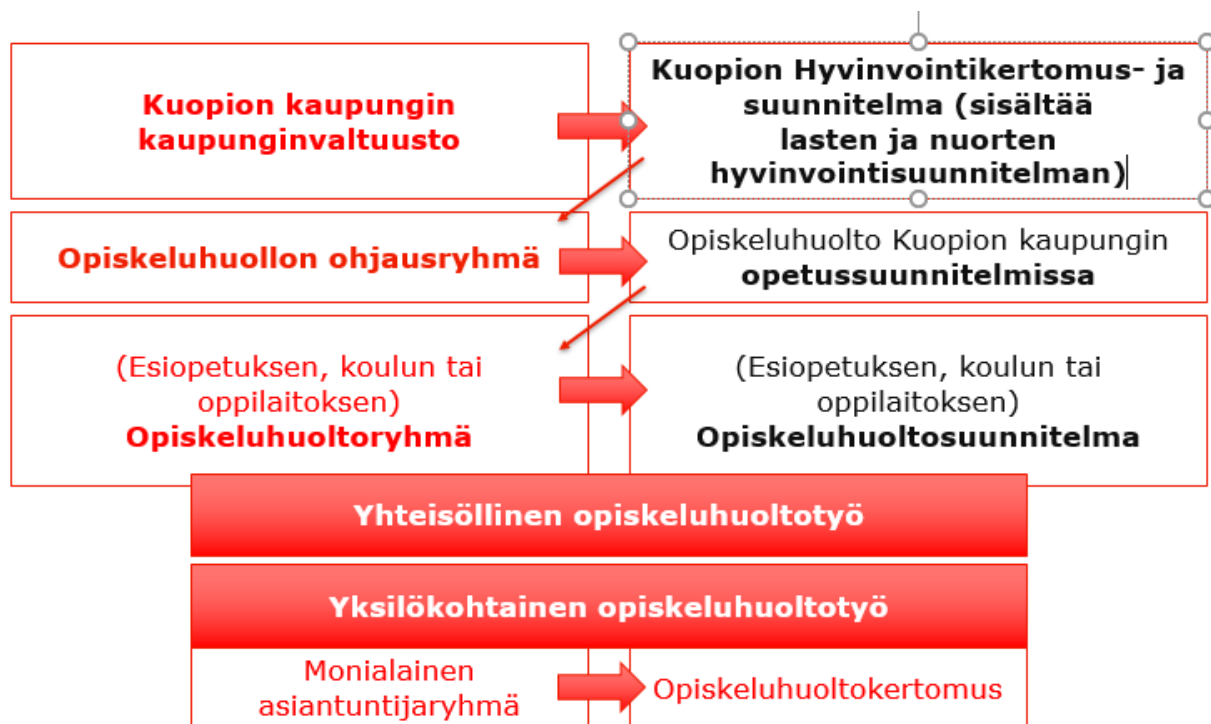
Tavoitteiden toteutumisen edistämiseksi tehtäviä toimenpiteitä kirjataan Suunta -ohjelmaan neljännesvuosittain, josta niitä nostetaan osaksi hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman vuosittaista raportointia.

Hyvinvointia kuvaavia indikaattoreita kehitetään osana hyvinvointikertomus ja -suunnitelmatyötä. Hyvinvointikertomuksen indikaattorit muodostuvat väestörakennetta, sosioekonomista asemaa, hyvinvointia ja terveyttä sekä palvelujen käyttöä ja toimivuutta kuvaavista tiedoista. Tarkastelua toteutetaan väestöryhmittäin, kuten iän mukaan. Hyvinvointikertomuksen indikaattorit kerätään useista lähteistä, niin väestötietojen, erilaisten asiakkuus ja palvelujen käyttötietojen sekä kyselytutkimusten kautta.

9.1 Hyvinvointisuunnitelman tavoitteiden toteutus ja seuranta osana oppilas- ja opiskelijahuoltoa

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain mukaan Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaan (Kuopiossa toteutettu osana hyvinvointikertomusta ja -suunnitelmaa) on kirjattava, kuinka oppilashuollon laadun arviointia toteutetaan. Oppilashuollon laadunarviointia toteuttaa oppilashuollon ohjausryhmä. Jatkossa oppilashuollon laadunarviointiin on tavoitteena kehittää aiempaa systemaattisempi arviointitapa. Arviointia on tavoitteena jatkossa toteuttaa säännöllisesti joko ryhmämuotoisin keskusteluin tai sähköisen lomakkeen avulla. Säännöllisesti toteutettavan arvioinnin avulla varmistetaan toiminnan toteutuminen yhteisesti sovittujen tavoitteiden suuntaisesti. Arviointi tukee myös oppilashuoltoryhmiä oman toiminnan tarkastelussa.

Oppilashuollon toiminnan painopisteet määrittyvät Hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman sisällään pitävän Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman pohjalta Kuva 3). Koulu- ja oppilaitoskohtaiset oppilashuoltosuunnitelmat laaditaan tämän suunnitelman ohjaamana. Koulu- ja oppilaitoskohtaisissa suunnitelmissa tarkennetaan tämän suunnitelman tavoitteita ja toimenpiteitä kunkin yksikön toimintaan.

Kuva 3. Hyvinvointikertomuksen ja -suunnitelman tavoitteiden ja toimenpiteiden jalkautuminen opetus- ja opiskeluhoitosuunnitelmiin.

10. Hyvinvoinnin edistämisen erillisohjelmat ja -suunnitelmat

Hyvinvointikertomus ja -suunnitelma sisältää yhtymäkohtia ja toimii ohjaavana asiakirjana useille hyvinvoinnin edistämiseen liittyville asiakirjoille. Näissä asiakirjoissa voidaan muun muassa tarkentaa hyvinvointisuunnitelman tavoitteita ja toimenpiteitä.

- [Henkilöstön tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelma.](#)
- [Ikäystävällinen Kuopio.](#)
- [Koti kaikilla 2030 -ohjelma.](#)
- Kulttuuri Kuopio (valmisteilla).
- Kuopion kasvatus- ja koulutuspoliittinen ohjelma (valmisteilla).
- [Kuopion kotoutumisohjelma.](#)
- [Kuopion opetussuunnitelma](#) (esiopetus, perusopetus ja lukiokoulutus).
- [Kuopion vammaispoliittinen ohjelma.](#)
- [Kuopion varhaiskasvatussuunnitelma.](#)
- Liikkuva Kuopio (valmisteilla).
- Nuorisopalvelujen toimintaohjelma (valmisteilla).
- Oppilas- ja opiskelijahuoltosuunnitelmat (saatavilla koulujen verkkosivuilla).
- [Seksuaaliterveyden edistämisen suunnitelma 2018-2030.](#)
- Valtioneuvoston asetuksen mukaiset toimintaohjelmat äitiys- ja lastenneuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun-terveydenhuollosta.

Kuva 2. Hyvinvointia tuottava kaupunki lasten parlamentin jäsenten kuvaamana

Nuorisovaltuusto

Nuorisovaltuuston tapaamisessa 29.4.2021 pohdittiin, miten kuopiolaisten lasten ja nuorten hyvinvointia edistää. Nuoret valitsivat suunnitelmaan kirjattujen 13 tavoitteen joukosta heidän näkökulmastaan keskeisimmät ja pohtivat näiden tavoitteiden edistämistä tarkemmin.

Erityisesti keskusteluissa nousi esiin riittävien mielenterveyspalvelujen turvaaminen. Palveluihin pääsy koettiin hankalana ja myös viestintää mielenterveysteemasta sekä palveluista kaivattiin enemmän sosiaalisen median kanavissa. Mielenterveyspalveluihin hakeutumisen kynnyksen koettiin olevan korkealla ja ehdotuksena varhaisempaan puheeksi ottamiseen nousi vuosittaiset koulu- ja opiskeluterveydenhuollon ”mitä sinulle kuuluu?” -tyyppiset käynnit. Keskustelussa nousi esiin, että näin mielenterveyteen, jaksamiseen ja yksinäisyyden kokemiseen liittyviä asioista olisi helpompaa ottaa esille. Tärkeänä mielenterveyttä edistävänä tekijänä nähtiin myös koulukiusaamiseen puuttuminen aiempaa vahvemmin.

Nuorisovaltuusto nosti esiin myös läheisten ihmissuhteiden tukemisen ja syrjäytymisen ehkäisyn. Konkreettisina toimina nousi esiin ryhmäytämisen vahvistaminen kouluilla ja myös muutoin nuorten yhteen kokoaminen esim. tapahtumien ja harrastamisen myötä.

Kouluruokailu osalta huolena nostettiin esiin sen lisääntynyt syömättömyys. Nuorten osallistamista ruokailun suunnitteluun toivottiin enemmän. Ruokalistan osalta toivottiin ns. perusruokia.

Arjen fyysisen aktiivisuuden ja harrastamisen esteinä nostettiin esiin niiden hinnat, haastavat kulkuyhteydet sekä tavoitekeskeisyys. Valtuusto nosti esiin mahdollisuuden harrastaa edullisemmin ja ei-kilpailullisesti, mutta kuitenkin laadukkaasti. Harrastaminen tulisi olla mahdollista matalalla kynnyksellä, esim. ”sähly avoimin ovin” -tyyppisesti. Harrastamisen mahdollisuuksia tulisi ydinkaupunkialueen ohella olla myös maaseutualueilla. Myös viestintää harrastamisen mahdollisuuksista kaivattiin enemmän. Harrastamisen tukemisessa tärkeänä nähtiin myös harrastuspaikkojen houkuttelevuus (uusiminen ja kunnossapito).

Vanhusneuvosto

Vanhusneuvosto käsitteli hyvinvointisuunnitelmaa kokouksessaan 18.5.2021. Kokouksessa neuvostolla esiteltiin Kuopion hyvinvointikertomus ja siihen kirjatut tavoitteet, joiden pohjalta neuvosto nosti esiin erityisesti ikäihmisten näkökulmasta huomioitavia tekijöitä.

Keskusteluun nousi erityisesti ikäihmisten kaatumisten ehkäisy. Kaatumisten taustalla voi olla useita yksilöön, mutta myös ympäristön liittyviä tekijöitä. Kaatumisten ehkäisemiseksi olisi tärkeää ottaa käyttöön kaatumisen ehkäisyn hoitopolku terveydenhuollossa. Yhtenä tarkasteltavana tekijänä hoitopolussa tulisi olla päihteiden käyttö, jota voidaan kartoittaa Audit-C -mittarilla. Yksilöllisten tekijöiden lisäksi kaatumiseen vaikuttaa myös ympäristön esteettömyys. Turvallinen, esteetön ympäristö kannustaa myös liikkumaan ja tukee näin toimintakyvyn kohentumisen myötä kaatumisen ehkäisyä.

Keskustelua herätti myös haitallinen päihteiden käyttö, jonka on todettu kosketta-
van aiempaa vahvemmin myös ikäihmisiä. Erityisesti eläkkeelle siirtymisen

ajankohtaa ja leskeytymistä voidaan pitää merkittävänä riskiä lisäävinä ajankohdina. Tärkeänä keinona vaikuttaa tilanteeseen pidettiin päihteiden käytön puheeksiottamista ja mini-intervention toteuttamista osana sosiaali- ja terveystalvija.

Vanhusneuvosto nosti esiin myös yksinäisyyden torjunnan. Tämän ehkäisyssä keskeisenä nähtiin kohtaamispaikat ja niiden saavutettavuus. Myös vapaaehtoistoiminnan ja sen vahvistaminen koettiin tärkeänä keinona yksinäisyyden torjuntaan.

Tärkeäksi tavoitteeksi nostettiin myös hyvinvointia tukevien ruokailutottumusten edistäminen, jonka yhteydessä syntyi keskustelua myös riittävästä digitaadoista. Koronapandemian aikana aiempaa useampi ikäihminen tilasi ruokatarvikkeita verkoston välityksellä. Palvelujen siirtyessä aiempaa enemmän verkkoalustoilla, tulee pitää huolta myös ikäihmisten, kun myös muidenkin riittävästä digitaadoista.

Vammaisneuvosto

Kuopion vammaisneuvosto käsitteli 27.5.2021 järjestetyssä kokouksessaan hyvinvointikertomusta ja sen pohjalta esiin nostettuja tavoitteita. Neuvosto pohti suunnitelmassa huomioitavia tekijöitä vammaisten näkökulmasta.

Vammaisneuvosto nosti esiin tiedon ja palvelujen saavutettavuuden. Esimerkiksi sokeiden huomioimisessa tämän osalta on vielä kehitettävää. Myös esteettömyyden huomioiminen on tärkeää.

Vammaisneuvosto keskusteli myös yksinäisyyden torjunnasta, osallisuudesta ja hyvän elämän innostajista. Yhtenä konkreettisena esteenä osallistumiseen nähtiin Pailin liikennöinti vain arkipäivisin. Tärkeänä nähtiin mielekkään tekemisen ja kokemuksen mahdollistaminen myös lähipalveluina huomioiden myös maaseutualueet.

Keskeisenä teemana keskustelussa oli myös hyvän elämän toimeentulo ja kuinka se voidaan tässä kohderyhmässä turvata. Keinoja kaivattiin myös vammaisten nuorten työllistymisen tukemiseen.

Erityistä huolta vammaisneuvosta koki omaishoitajien ja heidän perheidensä jaksamisesta.

Romanityöryhmä

Romanityöryhmälle esiteltiin hyvinvointikertomusta ja sen pohjalta laadittuja tavoitteita 24.5.2021. Työryhmä keskusteli asetuista tavoitteista ja toimenpiteistä niiden huomioimiseksi.

Keskeisenä teemana esiin nousi viestintä ja sen saavutettavuus. Koettiin, että viestinnän siirtyminen paljolti verkkopohjaiseksi ei tavoita kaikkia. Näin ollen myös muita viestintäkanavia ja monipuolista viestintää tarvitaan.

Toisena keskeisenä teemana keskustelussa oli asumiseen liittyvät asiat. Romaneilla on usein isot perheet, joka haastaa asunnon saantia. Osassa Kuopion alueista sopivan asunnon saanti on koettu haasteeksi.

Lisäksi työryhmä nosti esiin yksinäisyyden kokemuksen ja yhteisöön kuulumisen tunteen vahvistamisen merkityksen. Tähän liittyy läheisesti myös harrastamisen

mahdollisuudet. Harrastamisen esteiksi koettiin usein tiedon puute harrastusmahdollisuuksista sekä taloudelliset seikat.

Hyvinvoiva Kuopio -kampanjan osallistava alusta

Kuopion kaupunki toteutti Hyvinvoiva Kuopio -kampanjan heinä-elokuussa 2021. Kampanjassa alueen asukkaat saivat käydä kertomassa oman vinkkinsä hyvän elämän pääkaupungin rakentamiseen. Vinkeissä korostuu luonnon ja rakennetun ympäristön sekä kohtaamisten merkitys hyvinvoinnin lähteenä. Muun muassa seuraavia vinkkejä nousi esiin:

"Ei rakennetta keskustaa ihan yhtä tiiviisti kun Saaristokaupungin seutuja. Jätetään vähä vihreätä väliin."

"Keskustaan pitää saaha myös uusia ravintoloita. Elämyksiä. Ei saa rakentaa täyteen ja ahtaaksi vaan asuintaloja. Ja väliin pitää jäädä vihreää ja puistoja."

"Jos me haluamme Kuopion keskustaan eloisuutta ja ihmisiä, pitää olla ruokaravintoloita, kauppoja ja baareja. Muutoin keskustasta tulee pelkkä nukkumalähiö."

"Kuopiossa on 2030 kattava pyöräbaanaverkosto. Pyöräilyn pitää olla elämys. Se on elämys selkeillä pyöräbaanoilla ilman töyssyjä risteysalueilla, rohkeilla linjauksilla ja laadukkaalla pyöräpysäköinnillä. Muistetaan myös, että Kuopio on vuonna 2030 #sähköpyöräilyn pääkaupunki."

"Huolehditaan ympäristön siisteydestä - kerää roska päivässä"

"Tämä kesä on näyttänyt mikä upea luonto meillä on. Tehdään kaikkemme, että se säilyy. Miten tuo julkinen roskaaminen saataisiin vielä kitkettyä pois!"

"Pitää huolehtia kaikkien taajamienkin elinvoimasta, esim. Riistavesi, Juankoski jne. eikä keskittyä pelkästään keskiKuopioon."

"Lähipalvelut ja yhteisöllisyys myös kauempana keskusta! Tasokas ja turvallinen päivähoito, perusopetus, niin ettei ryhmäkoot paisu."

"Jokainen ihminen ansaitsee tulla kohdatuksi vauvasta vaariin!"

"Kohtaamispaikkoja auki kesälläkin! Yksinäiset nuoret kaipaavat paikkaa, jossa tutustua toisiin nuoriin matalalla kynnyksellä. Pop up nuokkari Matkukseen?"

"Annetaan uusille kokeiluille ja luovuudelle tilaa keventämällä sääntöjä ja byrokratiaa."

"Elekee valittako pienistä ja mitättömistä asioista, hymyllä piäsee."

Ilmiölähtöiset työpajat

Kuopion hyvinvointisuunnitelman laatimiseen on laajasti eri toimijoita ja asiantuntijoita. Hyvinvointisuunnitelman valmistelun pohjaksi toteutettiin huhti-elokuun 2021 välisenä aikana yhteensä kahdeksan työpajaa, joiden teemat on esitetty alla.

1. Hyvän arjen rutiinit – arjen fyysisen aktiivisuuden edistäminen
2. Hyvän arjen rutiinit – ruokailutottumusten edistäminen
3. Hyvän elämän kanssakulkijat – vanhemmuuden tukeminen ja yksinäisyyden ehkäisy
4. Hyvän elämän kanssakulkijat – hyvän mielenterveyden edistäminen ja päihteiden käytön ehkäisy
5. Hyvän elämän innostajat – mielekkään tekemisen ja kokemisen edistäminen
6. Hyvän elämän toimeentulo – työllisyyden sekä työkyvyn tukeminen
7. Hyvän elämän asuinympäristö – arjen turvallisuuden edistäminen
8. Hyvän elämän elementtien tukeminen osana oppilas- ja opiskelijahuollon toimintaa

Työpajoissa lähestyttiin asetettujen hyvinvoinnin edistämisen tavoitteita ilmiölähtöisesti. Työpajoissa kuultiin asiantuntija alustukset kuhunkin tavoitealueeseen liittyen. Alustusten jälkeen pohdittiin pienryhmissä, 1) kuinka tavoitteiden toteutumista voidaan edistää, 2) miten toimenpiteen/tavoitteen toteutumista voidaan mitata ja 3) ketkä ovat toimijoita ko. tavoitteen osalta.

Työpajoihin osallistui toimijoita Kuopion kaupungin eri palvelualueilta, järjestöistä, oppilaitoksista, yrityksistä, TE-palvelusta, Kelalta, seurakunnasta, Poliisista, Liikenneturvalta ja muista keskeisistä sidosryhmistä. Lisäksi työpajoihin osallistui myös asiantuntijoita muun muassa ministeriöistä, Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta sekä Itä-Suomen yliopistosta. Kuhunkin työpajaan osallistui noin 20-30 henkilöä. Yhteensä osallistujia työpajoihin oli yli 150 eri henkilöä ja yli 200 osallistumiskertaa lähes 40 eri organisaatiosta.

Liite 2: Mittarit vaikutusten ja vaikuttavuuden arviointiin**Hyvän arjen rutiinit**

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Vähintään tunnin päivässä liikkuvat	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajallaan kork. 1h/vko harrastavat	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• 20 metrin viivajuoksun mediaani	Lapset ja nuoret	MOVE-mittaus	Vuosittain
• Terveysliikuntasuosituksen saavuttavien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote- tutkimus	2020, 2022
• 500 metrin kävelemisessä suuria vaikeuksia kokevien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote -tutkimus	2020, 2022
• Päivittäin kasviksia, marjoja ja hedelmiä nauttivien osuus	Lapset	FinLapset -tutkimus	2-3 vuoden välein
• Aamupalan vähintään yhtenä arkiaamuna väliin jättävien osuus	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Koululounaan vähintään yhtenä koulupäivänä väliin jättävien osuus	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Oppilaiden osuus, jotka eivät nauti kasviksia, marjoja ja hedelmiä päivittäin	Lapset	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Kasviksia ja hedelmiä ravitsemussuosituksen mukaisesti käyttävien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote - tutkimus	2020, 2022
• Vajaaravitsemuksen esiintyminen, MNA	Ikääntyneet	RAI -arviointi	Vuosittain
• Arkisin alle 8 tuntia nukkuvien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• TEAvisari, Liikunta	Rakenteet ja prosessit	THL	Parittomat vuodet

Hyvän elämän kanssakulkijat

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Tyytyväisyyden kokeminen itseän vanhempana	Vanhemmat	FinLapset -tutkimus	2-3 vuoden välein
• Tuen tarve vanhemmuuteen	Vanhemmat	ja Kuopion selvitys	
• Kokemus tuen saannin riittävydestä	Vanhemmat		
• Hyvä keskusteluyhteys vanhemman kanssa	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• 0-17 -vuotiaat lasten osuus, joista on tehty lastensuojeluilmoitus	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Lastensuojeluilmoitusten lukumäärä	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Moneenko lapseen lastensuojeluilmoitukset kohdistuivat	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Lapsien lukumäärä, joista tehtiin palvelutarpeen arviointi	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Lapsien lukumäärä, joiden asiakkuus jatkui palvelutarpeen arvioinnin jälkeen	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Perhetyön ja kotipalvelun piirissä olevien perheiden määrä	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain

• Kodin ulkopuolelle sijoitettujen 0-17 vuotiaiden osuus	Kaikki alueen asukkaat	Kokemuksellinen	2019, 2021 ja
• Tyytyväisyys perheeseen ja läheisiin ihmissuhteisiin		hyvinvointikysely	2024
• Tyytyväisyys ihmissuhteisiin	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote -tutkimus	2020, 2022
• Itsensä yksinäiseksi kokevien osuus	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Itsensä yksinäiseksi kokevien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote -tutkimus	2020, 2022
• Alkoholijuomien kokonaiskulutus asukasta kohti 100 %:n alkoholina, litraa		THL/Valvira	Vuosittain
• Ikäiseltään tupakoinnin/nuuskaamisen hyväksyvien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Päivittäin jotain tupakkatuotetta käyttävien/nuuskaavien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Ikäiseltään alkoholin juomisen humalaan asti hyväksyvien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Viikoittain alkoholia käyttävien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa olevien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Ikäiseltään marihuanan polttamisen hyväksyvien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Vähintään kerran laittomia huumeita kokeilleiden osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Alkoholia liikaa ja humalahakuisesti käyttävien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	Finsote- tutkimus	2020, 2022
• Tupakoivien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	Finsote -tutkimus	2020, 2022

Hyvän elämän innostajat

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Harrastaa jotain vähintään kerran viikossa	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Eri harrastusmuotojen osuus harrastuksista	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Aktiivisesti järjestötoimintaan osallistuvien osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	Finsote-tutkimus	2020, 2022
• Kuinka paljon teet juuri sinulle mielekkäitä asioita	Kaikki alueen asukkaat	Kokemuksellinen hyvinvointikysely	2019, 2021 ja 2024
• Eri palvelujen (museo, kirjasto, kansalaisopisto, asukastoiminta, jne.) kävijä- ja käyttömäärät	Kaikki alueen asukkaat	Kuopion tilastot	Vuosittain
• Vapaaehtoistoiminnan ja -toimijoiden määrä		vapaaehtoistyö.fi ja Kuopion tilastot	Vuosittain
• TEAvisari, Kulttuuri	Rakenteet ja prosessit	THL	Parittomat vuodet (2021, 2023, jne.)

Hyvän elämän toimeentulo

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Työttömyys	Työikäiset	Työllisyystilastot	Vuosittain
• Nuorisotyöttömyys	Työikäiset	Työllisyystilastot	Vuosittain
• Pitkäaikaistyöttömyys	Työikäiset	Työllisyystilastot	Vuosittain
• Ulkomaalaisten työttömyys	Työikäiset	Työllisyystilastot	Vuosittain
• Ulkomaalaista opiskelijoista Kuopioon työllistyvien osuus	Työikäiset	Työllisyystilastot	Vuosittain
• Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 25–64-vuotiaat	Työikäiset	THL	Vuosittain
• Lapsiperheköyhyys	Työikäiset	THL	Vuosittain
• Rahanpuutteen vuoksi ruoasta, lääkkeistä tai lääkärikäynneistä tinkimään joutuneiden osuus	Työikäiset ja ikääntyneet	FinSote - tutkimus	2020, 2022
• Kouluinnostuksen/koulu-uupumisen kokeminen	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyvien vaikeuksien kokeminen	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Koulutuksen ulkopuolelle jääneet	Nuoret	Koulutustilastot	Vuosittain
• Vastavalmistuneiden työllistyminen ja sijoittuminen jatko-opintoihin	Nuoret	Koulutustilastot	Vuosittain
• Työkykynsä heikentyneeksi kokevien osuus	Työikäiset	Finsote-tutkimus	2020, 2022
• Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17–24-vuotiaat	Nuoret	Tilastokeskus	Vuosittain
• Työkyvyttömyyseläkettä saavat 25- ja 64-vuotiaat	Työikäiset	THL	Vuosittain
• Mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi työkyvyttömyyseläkettä saavat 25-64 vuotiaat	Aikuiset	THL	Vuosittain
• Mielenterveysterveysperustaisesti sairauspäivärahaa saaneet 25-64 vuotiaat	Aikuiset	THL	Vuosittain

Hyvän elämän asuinympäristö

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Kuopiolaisten tyytyväisyys omaan asuinalueeseen ja asuinoloihin	Kaikki alueen asukkaat	Kokemuksellinen hyvinvointikysely	2019, 2021, 2024
• Ympäristön viihtyvyys ja kunnossapito (kadut ja puistot)	Kaikki alueen asukkaat	FCG:n selvitys	Vuosittain
• Ahtaasti asuvat asuntokunnat ja ahtaasti asuvat lapsiasuntokunnat	Kaikki alueen asukkaat	THL	Vuosittain
• Asunnottomien, pitkäaikaisasunnottomien sekä asunnottomien nuorten ja perheiden lukumäärä	Kaikki alueen asukkaat	ARA:n tilastot	Vuosittain
• Koulu- ja luokkayhteisöön yhteenkuuluvuus	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Lasten ja nuorten kokemukset vaikuttamisen mahdollisuuksista	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet

• Tyytyväisyys asuinalueen turvallisuuteen	Kaikki alueen asukkaat	Kokemuksellinen hyvinvointikysely	2019, 2021, 2024
• Katuturvallisuusindeksi	Kaikki alueen asukkaat	Poliisin tilastot	Vuosittain
• Pelastuslaitoksen tehtävät	Kaikki alueen asukkaat	Pelastuslaitos	Vuosittain
• Tieliikenneonnettomuudet tyypeittäin	Kaikki alueen asukkaat	Liikenneturva	Vuosittain
• Rikokset eri tyypeittäin	Kaikki alueen asukkaat	Poliisin tilastot	Vuosittain
• Alaikäisten tekemät rikokset	Lapset ja nuoret	Poliisin tilastot	Vuosittain
• Yli 65 vuotiaiden kaatumisiin ja putoamisiin liittyvät hoitojaksot	Ikääntyneet	AvoHilmo	Vuosittain
• Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Väkivallan kokeminen	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Seksuaalisen häirinnän ja väkivallan kokeminen	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet

Vaikuttavuusmittarit

Mittari	Tiedon kohderyhmä	Lähde	Päivitysväli
• Kokee terveydentilansa keskinkert. tai huonoksi, osuus 8. ja 9. lk oppilaista	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Elämänlaadun kokeminen	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Terveydentilan kokeminen	Aikuiset	FinSote - tutkimus	2020, 2022
• Elämänlaadun kokeminen	Aikuiset	FinSote -tutkimus	2020, 2022
• Kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta kokevien osuus	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Nuorten osuus, joilla vähintään 2 vko kestänyt masennusoireilu	Nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Psykykkisesti merkittävästi kuormittuneiden osuus	Aikuiset	FinSote -tutkimus	2020, 2022
• Terveystta kuvaavat indeksit; sairastavuus-, mielenterveys-, sepelvaltimotauti- ja tuki- ja liikuntaelinindeksit sekä työkyvyttömyys	Aikuiset		
• Lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian käynnit	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Aikuisten mielenterveyden avokäynnit ja psykiatria	Aikuiset	AvoHilmo	Vuosittain
• Ylipaino, osuus 8. ja 9. luokan oppilaista	Lapset ja nuoret	Kouluterveyskysely	Parittomat vuodet
• Ylipainon yleisyys 2-6-, 7-12- ja 13-16-vuotiailla	Lapset ja nuoret	AvoHilmo	Vuosittain
• Ylipainon ja lihavuuden esiintyvyys aikuisilla	Aikuiset	FinSote-tutkimus	2020, 2022
• Työkyvyttömyysindeksi	Aikuiset		

Taulukkoihin on kirjattu sinisellä Hyte-kannustin indikaattorit.

Liite 3. Suunnitelman laatimista ohjaavat keskeiset suositukset ja ohjelmat

Kuopion strategia ja strategiset ohjelmat

- [Kuopion strategia ja strategiset ohjelmat](#) (Hyvinvoiva Kuopio ja Kasvava Kuopio, Ressurssiviisas Kuopio ja Uudistuva Kuopio).

Yleisesti hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen

- [Kansallinen lapsistrategia](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: [Hyte-kerroin – kannustin kunnille](#).
- Valtioneuvoston julkaisu 2021:27. Hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen 2030 - [Toimeenpanosuunnitelma](#).

Oppilas- ja opiskeluhuolto

- Hietanen-Peltola M, ym. [Yhteisestä työstä hyvinvointia – opiskeluhuoltoryhmä perusopetuksessa](#). Ohjaus 9/2018, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hietanen-Peltola M, ym. [Toisella asteella toimien: opas oppilaitoksen opiskeluhuoltoryhmälle](#), 2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Arjen fyysinen aktiivisuus

- [Liikkumalla terveyttä – askel kerrallaan](#). Viikoittainen liikkumisen suositus 18–64-vuotiaille. UKK-instituutti, 2019.
- Liikuntapolitiikan koordinaatioelimen nimittämä lasten ja nuorten liikkumissuositus -työryhmä. [Liikkumissuositus 7–17-vuotiaille lapsille ja nuorille](#). Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisusarja 2021:19.
- [Vireyttä liikkumalla. Viikoittainen liikkumisen suositus yli 65-vuotiaille](#). UKK-instituutti, 2019.

Hyvinvointia edistävät ruokailutottumukset

- [Hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä ruokailusta - Ruokailusuositus ammatillisiin oppilaitoksiin ja lukioihin 2019](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- [Korkeakoulu opiskelijoiden ruokasuositus – Terveyttä ruoasta](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- [Syödään ja opitaan yhdessä – Kouluruokasuositus](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- Ruokavirasto: [Ravitsemuksella hyvinvointia](#).
- [Syödään yhdessä - ruokasuositukset lapsiperheille 2019](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- [Terveyttä ruoasta – Suomalaiset ravitsemussuositukset. 2014](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.
- [Vireyttä seniorivuosiin – ikääntyneiden ruokasuositus](#). Valtion ravitsemusneuvottelukunta.

Mielenterveys ja päihteet

- [Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020-2030](#).
 - Kotovirta E ym. [Päihde- ja riippuvuusstrategia. Yhteiset suuntaviivat vuoteen 2030](#). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu ja muistioita 2021:17.
 - Haravuori H ym. [Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa – opas arviointiin, hoitoon ja käytäntöihin](#). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2016.
 - Aalto-Setälä T ym. [Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa](#). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 2020.
-

Kulttuurihyvinvointi

- Houni P, ym. Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja. Taiteen edistämiskeskus, Taike. Helsinki 2020.
- Kaattari M. ja Suksi I. [Kulttuuri ja taide hyvinvoinnin edistäjinä sosiaali- ja terveydenhuollossa, työelämässä ja koulutuksessa](#). Terveyttä ja hyvinvointia edistävän taide- ja kulttuuritoiminnan yhteistyöryhmän raportti ja jatkotoimenpide-ehdotukset. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:34.

Arjen turvallisuus

- Sisäministeriö. [Turvallisuutta kaikkialla - paikallisen ja alueellisen turvallisuussuunnitelun kansalliset linjaukset](#). Sisäministeriön julkaisuja. 2/2019.
 - Laitinen K., ym. [Kiusaamisen vastainen työ kouluissa ja oppilaitoksissa](#). Opetushallituksen oppaat ja käsikirjat 2020:3a.
 - [Lähisuhde- ja perheväkivallan ehkäisyn suositukset. Tunnista, turvaa ja toimi](#). Sosiaali- ja terveystoimelle paikallisen ja alueellisen toiminnan ohjaamiseen ja johtamiseen (2008) Julkaisuja 2008:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Kuntaliitto.
 - Laitinen K, ym. [Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa](#). Opetushallituksen oppaat ja käsikirjat 2020:4a.
 - Korpilahti U., ym. [Turvallisesti kaiken ikää: Koti- ja vapaa-ajan tapaturmien ehkäisyn ohjelma 2021–2030 sekä selvitys kustannuksista](#). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja.
-